

Asbjørn Hjorthaug

-fra Hobøl til Oslo til «i glass og ramme» på Knapstad

Om Vangstuas historie – en rødmalt stue og en vei.

Figur 1 Vang og svingen av tidligere Riksvei 6 og E-18. Rettet ut i 1973. Foto: Asbjørn Hjorthaug 2010

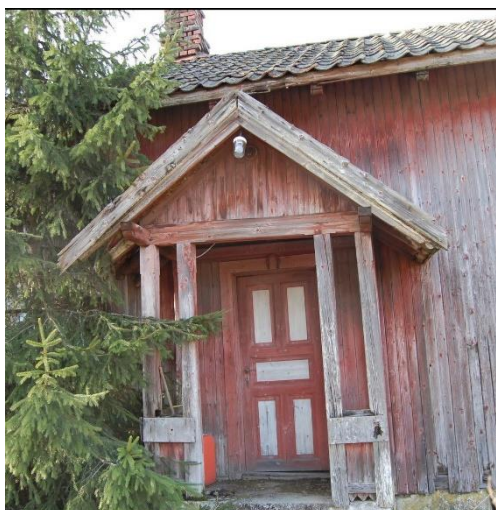
Året er 2010. Der står stua, åpen for vær og vind. Preget av å være forlatt og ubebodd. Taket slipper inn vann, vinduer er knust og et grantre vil bli husets neste beboer der den vil inn kjøkkenveien gjennom vinduet. Rødfargen og den grå, værslitte bordkledningen veves sammen i en rødlig patina som bare været og tiden kan skape.

Det er 40-50 år siden det sist bodde folk her, men gjennom disse årene har hver dag tusenvis av biler og andre kjøretøy passert stua som ligger rett inn i veien, på den gang E18, tidligere Riksvei 6. Dette var hovedveien mellom Oslo og Stockholm.

Du ønskes velkommen inn. Inngangsdøra er en sjelden utgave av ei firkløver-dør. Selv om stua er lita og enkel, er detaljene rike og forseggjort. Stolpene i bislaget har fine kantprofiler, endene på takbjelkene

Figur 2 Vang. Foto: Asbjørn Hjorthaug 2010

Figur 3 Inngangsparti Vang. Foto Asbjørn Hjorthaug 2010

er preget av godt håndverk, ekte snekkerglede. Over inngangsdøra henger hestekoer med buen opp forde lykken renner ut over den som kommer inn, og på toppen av bislaget troner en svanehalsslampe i porselen og støpejern, en tradisjonell gårdslampe med tilhørende glasskuppel. Stua lå tett inn i veien. I mørke kvelder var dette ei fyrlykt for veifarene østfra.

Veien.

Skaugsvingene var en del av «den nye Chausse» fra Christiania til «Momarkedsplads i Eidsberg». Christiania Adresseblad skriver torsdag 8. november 1860: «*Den nye Chausse fra Sæterstranden paa Liabroveien til Krogstad er nu aabnet for Færdselen. Man kan saaledes nu kjøre paa Chausse fra Alunværket i Oslo lige ved Gaarden Lian langs Elven, som driver Liansbrugene, op til Gjersjøen igjennem Oppegard og videre igjennem Nordby ved Skydsjordet og gjennom Aas og Krogstad til Asper Bro kort østenfor Krogstad Kirke, omtrent 3 Mile herfra. Siden har man en Mils gammel Bygdevei, som til dels især udenfor **Skydsskiftet i Haabøl** er i den sørgeligste Forfatning, hvorefter man støder paa Chausseen ved Knapstad i Haabøl. Denne Chaussé fører igjennem Spydeberg Præstegjeld over den smukke Bro ved Fossum Fossen over Glommen, igjennem Aschim og Eidsberg til Momarkedes Excercerplads. Sidste Storthing bevilgede Midler til Oparbejdelsen af den manglende Mil paa denne Chausse, hvor Arbeidet allerede isommer har været i fuld Gang. Naar det bliver færdig, har man omtrent 6 Miles Chausse til Hjertet af Smaalenene.*»

«Skydsskiftet i Haabøl» var her på Skaug hvor Vangstua stod. Kaptein C.W. Bergh skriver i Morgenbladet torsdag 1. august 1861 at siste del av veien Asper bro til Knapstad, ble påbegynt sommeren 1859 og er «*Slutstenen i den hele nye vigtige Kommunikation fra Christiania til Momarkedsplads i Eidsberg*». I Morgenbladet 14. August 1861 leser vi at veistrekingen endelig er ferdig: «*Ikke mindre end to nye Chausseanlæg blive i disse Dage fuldførte og afgivne til Publikums Benyttelse:det første er Veistykket imellem Aspern Bro og Knapstad, en Strækning af noget over 1 Mil, som forbinder de allerede færdige Chausseer mellem Sæterstranden paa Liabroveien til Aspern Bro og fra Knapstad til Momarkedsplads i Eidsberg, hvilket hele Anlæg blev paabegynt i Aaret 1857, og hvorved Hovedstaden nu ved en 6 Mile lang fortrinlig Chausse er sat i Forbindelse med Smaalenene.*»

Figur 4 Norges første
Veidirektør Wilhelm
Christian Bergh.
Wikipedia

Kloss inntil chausseen lå husmannsstuene Gamlestua og Vang fra 1860 årene, under gården Skaug østre. Med den nye Chausseen fra Christiania til «*til Hjertet af Smaalenene*», oppstod et nytt samfunn med hvilestue, skjenkestue, husmannsstuer og garveri rundt en opprinnelig husmannsplass. Veien ble prosjektert og bygget av Norges første veisjef, Wilhelm Christian Bergh, født på Skjelfoss i Hobøl 9. september 1814 og broren Paul Fredrik Elisa Bjørnstjerna Bergh f.1823.

Figur 5 Vangstua 2010. Foto Asbj.Hjorthaug

VANGSTUA I GLASS OG RAMME.

«Norges vakreste drivhus er ikke et drivhus!» Dette var overskriften i en bloggartikkel i 2016 om glassbygget over domkirkeruinene i Hamar. Det var et bevaringstiltak som har høstet stor annerkjennelse for sin arkitektur.

Figur 7 Vangstua i glass og ramme. Foto Asbjørn Hjorthaug

Figur 6 Vernebygget over ruinene ved Domkirkeodden på Hamar. Foto Øyvind Holmstad. Wikimedia Commons

Nå har vi Vang i glass og ramme. Verdifulle museumsgjenstander settes ofte inn i glassmonter, denne gangen Vangstua som to ganger var rivningstruet, to ganger har den blitt tatt vare på, og nå endelig sikret for ettertiden. Noen har hatt sterke meninger om form og utseende. Men dette er kulturvern og ikke et kunstprosjekt. Glasshuset har en form som er vanlig for uthus og drivhus i god tradisjon for Indre Østfold. Konstruksjonen skal tåle snø, regn og vind gjennom mange år.

«Vangstua i glass og ramme» setter søkelys på kulturarv, på kulturbygg som har forsvunnet, som arbeiderboliger og husmannsstuer. I dag er det nesten ingen igjen. Med ny E18 ble kulturlandskapet varig endret, mange vil si ødelagt. Gamle hus ble revet bl.a. Holt skole fra 1872, nabo til Jaren rasteplass og Heia skole fra 1856 på veien fra Elvestad til Tomter. I dag kan du se grunnmurstenene til byggene som har gått tapt, slynge seg opp til toppen bak Vangstua. De er våre minnesteiner om det vi mistet i og med nyveien.

Figur 8 Holt skole. Bak t.v. Melby gård, t.h. Foss skole. Foto Asbjørn Hjorthaug

«I dag har Stortinget fått besøk av sin jevnaldrende, fattige fetter fra Hobøl»

Figur 9 Åpning. Foto Asbj. Hjorthaug

Omtrent slik uttrykte stortingspresident Olemic Thommessen seg ved åpningen av «House of Commons» i 2015. Om huset var en «fattig fetter» til Stortingsbygningen kan diskuteres, men bygningene var like gamle, 150 år. Men uten håndverkere og arbeidsfolk som bodde i Vang, hadde det heller ikke blitt en stortingsbygning. Disse hadde en velstand som minst var på høyde med de mange arbeidere som bodde i bygårdene rundt i Kristiania i 1860 årene.

Kunstneren Marianne Heske overtok huset fra Statens vegvesen og hindret at det ble revet. Sammen med Kulturretaten i Oslo kommune, ble Vanghuset flyttet til Eidsvollsplass foran Stortingsbygningen oktober 2015. Oslo Pilot skrev: «*Det lille, værbitte huset, hvor flere generasjoner en gang levde sine liv, kommer til å stå ved foten av den*

ærværdige Stortingsbygningen, som i sin tur vil rage over huset og omfavne det med sine to ytterfløyer.» Kunstprosjektet vakte stor interesse i inn og utland, 150 000 besøkende og flere så og fotograferte det. Artikler ble skrevet og priser ble vunnet. Det ble kåret til «årets beste enkeltstående verk» og fikk førsteplass blant «årets ti beste kunstbegivenheter».

«House of Commons» ble en suksess.

Figur 10 "House of Commons" på Eidsvollsplass. Foto: Asbj. Hjorthaug

Men Vangstua var igjen klar for sanering, men heldigvis ønsket flere huset tilbake til Hobøl. Lokale sponsorer og kulturarvsaktører bidro. Riksantikvaren sa i et intervju: «Rivning og ødeleggelse av bygningen da den var «ferdig» som kunstinstallasjon, ville etter vår mening gi et uheldig signal om at bygningen var blitt «ubrukelig» og dermed verdiløs. Riksantikvaren deltok derfor i spleiselaget for å markere at bygningen i seg selv hadde kulturhistoriske og materielle verdier, i likhet med titusenvs av lignende, enkle og vanlige bygninger i Norge. Selv om de kan se fortapte ut, har de svært ofte potensial for fortsatt bruk, i en eller annen form.» (Riksantikvaren, 2017).

Figur 11 «Stortingets fetter» Foto Asbj. Hjorthaug

Oslo kommune hadde ansvaret for at huset ble fjernet. Hobøl Historielag overtok dette ansvaret og rettighetene for å ta vare på huset for ettertiden, noe som ble godkjent av kunstneren. Huset ble fraktet til Hobøl, og lagret gjennom 4 år. Det ble skaffet finansiering og tomt, tegnet, beregnet og byggemeldt. Kunstverket var igjen blitt til bevaringsverdig kulturarv, som skal dokumenteres og formidles til kommende slekter.

Vangstua i glass og ramme ble åpnet av ordfører Saxe Frøshaug 9. september 2020, på fødselsdagen til Wilhelm Christian Bergh.

Figur 12 Siste kvelden i Oslo. Foto Asbj. Hjorthaug

Figur 13 Åpningsfest av Vangstua 9.9.2020. Her tidl. Hobøl ordfører Brevig på talerstolen. Foto: Asbjørn Hjorthaug

Skaug søndre.

Skaug gård er en gammel gård som ble delt i Skaug nordre og Skaug søndre. I 1210 var gården en del av utmarka til Asper gård og hit kom morsedølene eller hoblingene.

Utmarka var gitt til munkene på Hovedøya kloster og morsedølene hindret dem å ta det i bruk. Da kommer trusselbrevet fra kong Philippus om harde straffer hvis dette skjer igjen.

Olaf var den første gårdbrukeren på Skaug i 1462. Fra tidlig 1700tall var Skaug gjestgivergård og skysstasjon, avmerket med flagg på kart fra 1799. Skaug lå

strategisk til. Reisende kom fra Christiania via Ski og Kråkstad, herfra til Onstad Sund over Glomma og østover til Stockholm eller sørover til Son og Moss og Halden og København. Sommeren 1781 var sogneprest J.N. Wilse her og skriver: «Skoug, 1 Miil fra Skie og ½ Miil norden fra Hobbel Kirke. Paa dette Skyds Sted fandt jeg en 90 Aars nu sengeligende kone, som vidste meget at fortelle mig om Krigs Urolighederne i sidste svenske Krig».

Figur 14 Kart fra 1799

Figur 15 Kart 1804

Sagbruk og møllebruk

I lensregnskapet 1613 for Mossedal og Rakkestad står det at «Skougs Saug er øde och brugis icke meere». Oppgangssaga kom tidlig på 1500 tallet. På begynnelsen av 1600 tallet var det 29 sager i Hobøl. Frykt for avskoging og mangel på trelast til Danmark, førte til at kongen regulerte dette i 1616. «Schouff Saug i Hobbol Sogen haffuer werried gandsche Affschartidt effter høigbemte Hanns Maitz Mandat.» I 1801 var det 10 bekkekvener i Hobøl, en av disse lå under Skaug gård. På kart av 1804 er det avmerket med et møllehjul i Tingulstadbekken.

Peder husmann og husmannsplasser.

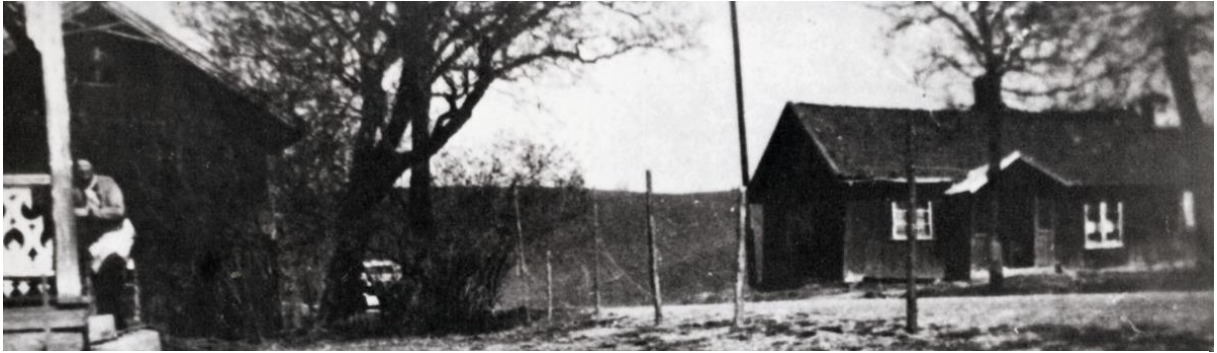
«Peder Schoug i Hobbolsogenn» betaler landskatt, og er husmann på Skaug i Hobøl fra 1624 til 1629. Alt i 1613 var det flere husmenn i Hobøl. Den første plassen på Skaug søndre, var Rumpa eller Lille Skaug, skilt ut som eget bruk i 1850. I 1825 er Torkild Svendsen gårdbruker og selveier, han er 4. generasjon på Skaug søndre. Han har 3 husmannsplasser: Rumpa i nord, en plass i sør i området Vangstua stod og en i øst kalt Høyden eller Oppstuen. I 1848 ble gården delt mellom sønnene til Torkild, Andreas og Johannes. De solgte hver sin del i 1855/56, og gården ble delt i to hovedbruk, Skaug søndre og plassen i området ved Vanghuset og Tingulstadbekken som etter hvert fikk navnet Skaug Østre. I 1865 var det 5 bruk og 4 husmannsplasser med 8 husholdninger på Søndre og Østre Skaug med til sammen 41 beboere.

Figur 16 Kart 1817. Chausseen fra 1861-dobbelrød strek. I- Svingen plass (Gamlestua), II-Skaug Østre/Hvilested/Garveri, III- Svingen plass (Vang), IV - Vang-stua i glass og ramme, V -Høyden, VI - Skaugplass, VII Skaug søndre gård og VIII- Rumpa.

«Skaug-svingene» med Gamlestua og Vang

var en del av E-18 mellom Elvestad og fylkesgrensa. I 1865 blir Vangstua og Gamlestua kalt for Svingen plass. På husmannsplassen Svingen (Gamlestua) nr. 1 på kartet, bodde Ole Isaksen (30 år). Han forpaktet Skaug østre (hvilested) og hadde i 1865 tillatelse til å selge øl. På ny-veien tett inntil stua var det stor trafikk og mange tørste reisende. Ole bodde sammen med kona Sofia (25), en sønn og ei datter.

Figur 17 Fra 1948. Gamlestua til høyre, Skaug søndre med hvilestue og garveri til venstre for veien.

Figur 18 Vang ca 1950. Priv. foto

På den andre Svingen-plassen (Vang) bodde Kristian Larsen (36) fra Kråkstad, husmann og skomaker. Han bodde sammen med kona Andrine (25) og et fattiglem på 2 år. De var de første kjente beboerne i Vanghuset. Kanskje var stua da mer likt Gamlestua. Kristian Larsen var husmann uten jord, og levde av å reparere og lage sko og støvler til folk på gården. Betaling var mat og losji. Kristian vandret sikkert også fra gård til gård som skomaker.

Figur 19 1897: Skaug østre hovedhus/hvilestue, garveri, gårdshus. t.v. skimtes Gamlestua, mens Vang t.h er utenfor bildet. På jordet oppe t.v. Anne Marie Hansdatters gård, oppe t.h Høyden husmannsplass, Berthe Marie Hansdatters gård. Foto: Hobøl Historielag

Figur 20 Garvermester Hans Thoresen Skaug. Foto: Hobøl Historielag

Skaug østre ble hvilested på 1860 tallet og garveri på begynnelsen av 1880-tallet. Første eier var Christian Mathisen (f.1815) og hustru Mathea Hansdatter. Hun var barnebarn til Torkild Svendsen. De kom tilbake til slektsgården i 1852, og i 1855 eide de Skaug Østre med Vang. I 1881 flyttet garver Anton Christiansen Skjolden med familie inn i «Skaugshvile». Han kom fra garveriene Bilidt og Vestre Løken i Askim. Etter 2 år kjøpte han gården og garveriet, men dette ble for krevende, og de flyttet til Kristiania i 1885. Alt ble solgt til garvermester Hans Thoresen fra Spydeberg. Her hadde han vært garver siden 1865. Sønnen Ole (f.1866) og hustru Maria tok over gården og garveriet i 1903. Han kjøpte opp gårdsbruket Høyden med tilleggsgjord og får en gård på 65 dekar. Vangstua var fortsatt husmannsplass under Skaug østre. Da Ole døde i 1930, satt enka Maria med ansvaret for driften av gården med husmannsplassene, hvilestua og garveriet. Døtrene sine, Rakel og Martha arvet alt i 1943.

I 1910 bodde garversvenn Alfred Andersen (f.1850 i Sverige) og hustru Laura (f.1860 i Sverige) med sønnene Ole og Henrik i Vang husmannsstue. I 2.etasje var det fortsatt skomakerverksted. Her bodde skomakermester og enkemann Anton Kaspersen (f.1848 Hobøl). Alfred Andersen kom til garveriet Skaugrom i Enebakk på 1880 tallet og giftet seg her med Laura. Dette garveriet ble lagt ned og garversvenn Alfred kom til Skaug i Hobøl i 1896. Etter hvert flyttet de inn i Vangstua og bodde her til 1915. Deretter bodde de i Gamlestua. Sønnen Alfred Vilhelm (f. 1893) bodde og arbeidet på gården og var garversvenn. Han giftet seg med Helene Sofie i 1915 og bodde i Vangstua med 3 barn. Garver Vilhelm Andersen overtar garveriet i 1925 for 3000 kr. Men det ble dårlige tider og i 1931

Figur 21 Vilhelm og Helene Sofie. Priv.

opphørte garverivirksomheten. Etter faren Alfreds død i 1930, flyttet de inn i Gamlestua.

Figur 22. Vang ca 1948. Ludvig og Hulda stående bak.

Husmannsplassen Vang ble skilt ut i 1933. Kjøperen var skomaker og husmann Ludvig Johnsrud. Han betalte 3000 kr for stua. I 1926 giftet han seg med Hulda Thoresen Skaug, Marias svigerinne. De bor i Vangstua i 2. etasje og har her skomakerverksted og leilighet. Ludvig kom fra husmannsplassen Johnsrud, Skjolden gård i Hobøl. Han var skomaker helt fram til sin død i 1951. Vang ble deretter igjen tilbakeført til Skaug østre.

Fra 1948 – 1953 bodde Rudolf og Else Johannessen her i Vang med barna Maien og Rolf i første etasje. Rudolf kjørte Chevrolet lastebil og kompressor for veivesenet. Maien forteller at Ludvik skomaker da bodde på ett rom i andre etasje.

Sønnen til garver Vilhelm Andersen, Håkon, bodde i Vang med familien i 10 år fra 1954 til 1964. Han var maskinfører og kjørte taxi under krigen. De benyttet hele huset og hadde sine soverom i 2. etasje. I første etasje var det kjøkken, kammers og finstue.

Figur 24 Ivar Frode, Gunhild, John-Willy og Håkon. Priv.foto

Figur 23 Vang med Skaug søndre i bakgrunnen. Priv.

Trygve Støe kom fra Vinstra og forpaktet Skaug østre i 1944. Han giftet seg med Gladys Thorp, niesen til søstrene Thoresen. Gladys var født i Amerika, men vokste opp på Skaug østre. I 1967 ble Vang med ca. 5 mål jord overdratt til Trygve og Gladys Støe for 10000kr. Etter at søstrene Skaug døde, ble hele gården overdratt til Trygve og Gladys. De siste som bodde i Vanghuset var deres yngste sønn, Bjarne Støe. Han bodde her noen måneder sammen med Grethe Anna Larsen, mens han bygde nytt hus på Høyden, Berthe Maries husmannsplass.

I 1973 ville Statens Vegvesen rette ut Skaug-svingene. Rakel og Martha måtte avgi nesten 5 mål av gårdsarealet og deler av tunet. Det som var igjen av Gamlestua måtte bort. Men utenfor der Vang huset stod, kan en den dag i dag se Skaugsvingen fra 1861.

Vangstua har flyttet 2-3 km østover og satt inn «i glass og ramme».

Her ved Jaren rasteplass lever huset og skaper nye synsinntrykk hver eneste dag. På solfylte dager reflekterer glasset kulturlandskapet, etter solnedgang lyser det opp som et monument og en inngangsportal for den nye Indre Østfold kommune. Et yndet fotomotiv for veifarene.

Her vil vi ha en minneplass over Norges første veisjef, hoblingen Christian Wilhelm Bergh som åpnet Indre Østfold med vei og bro over Glomma, for vekst og utvikling. Inne vil vi ha en utstilling om hans historie, men også om husets historie og dets beboere. Kanskje får vi en gang samlet sammen gjenstander til et skomakerverksted i andre etasje.

Figur 25 Foto Asbjørn Hjorthaug 2020

Figur 26 Vangstua «bye night». Foto Asbjørn Hjorthaug 2020